

חופש הביטוי בגוף ראשון הכתובת על הקיר

הקדמת המערכת

נורי אלעוקבי, יושב-ראש האגודה לסיוע ולהגנה על זכויות הבדווים בישראל, הואשם ביום 1.8.2000 בעברה של השחתת פני מקרקעין לפי סעיף 196 לחוק העונשין, לאחר שריסס כתובת גרפיטי על דלת הכניסה של מבנה בעיר העתיקה של באר-שבע המכונה גם "מסגד באר-שבע הגדול". פעולה זו נעשתה כחלק ממאבק רב-שנים שאלעוקבי מנהל על-מנת להשיב את המבנה, העומד כיום נטוש, לייעודו המקורי, ולאפשר למוסלמים לבוא ולהתפלל בו. אלעוקבי יוצג על-ידי "הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי" של הפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב. בית-משפט השלום בבאר-שבע לא השתכנע כי האינטרס הציבורי בדבר חופש הביטוי, יחד עם טיב המעשה, נסיבותיו ותוצאותיו, מחייבים לראות את המעשה של אלעוקבי כנופל בגדר "זוטי דברים", ולכן הרשיעו.¹ בית-המשפט הטיל עליו קנס בסך אלף שקלים או ריצוי מאסר בן שבוע ימים תחתיו. ערעורו של אלעוקבי לפני בית-המשפט המחוזי נדחה.²

* * *

האישום: כתיבת ארבע מילים - "מסגד באר-שבע הגדול". אכן, כתבתי את ארבע המילים הללו על דלת הכניסה של מסגד באר-שבע הגדול, העשויה מעץ. גילה של הדלת אינו ידוע לי, ייתכן שהוא כגיל המסגד - כמאה שנים ויותר. אגב, המילים שכתבתי על דלת המסגד קיימות שם עד היום. ההליך המשפטי נגדי נמשך כבר כשש שנים, כאילו על כל מילה שנכתבה על הדלת היה צורך בפרק-זמן של שנה וחצי. כל מה שכתבתי על דלת הכניסה היה אמת: מסגד - אכן המבנה שימש מסגד; באר-שבע - אכן הוא נמצא בעיר באר-שבע; הגדול - אכן זה היה המסגד הגדול, שכן יש בבאר-שבע גם מסגד אחר, קטן יותר. המסגד הגדול הוקם על-ידי השלטון העותמאני בעבור המוסלמים הבדווים תושבי האיזור. את הוצאות הקמתו הטיל השלטון על בני השבטים הבדוויים, וראשי השבטים הם שאספו את הכסף הדרוש. עם קום המדינה נהפך המסגד לבית-מעצר, ולאחר-מכן שימש כבית-משפט השלום בבאר-שבע וכמוזיאון הנגב, עד שפונה מכל חפץ לפני כארבע-עשרה שנים.

מייד אחרי הקמת המדינה נפגשו ראשי השבטים הבדוויים עם נציגי מדינת-ישראל. שני הצדדים חתמו על הצהרה, שהבטיחה כי יישמרו לבדווים כבודם, אדמתם ונשקם, וכי הם יוכלו לזרוע, לקצור ולקבל מים לצורכיהם ולצורכי בעלי-החיים שהם מגדלים.

1 ת"פ (ב"ש) 5961/00 (טרם פורסם, ניתן ביום 28.1.2004).
2 ע"פ (ב"ש) 7173/04 (טרם פורסם, ניתן ביום 25.5.2004).

הבדווים, מצידם, התחייבו כי ישמרו על השקט והביטחון. ראשון החותמים על הצהרה זו היה אבי המנוח, שיח' סלימן אלעוקבי. לאורך שנים רבות תיארת לעצמי כי להצהרתו של כל בן-אנוש יש תוקף מחייב, על אחת כמה וכמה כאשר מדובר בהנהגה של חברה כלשהי או של מדינה כמדינת-ישראל, שלהצהרתה חייב להיות משקל כבד ומחייב במיוחד. מה גדולה הייתה טעותי.

אנחנו הבדווים תושבי הנגב מדורי דורות, מוסלמים חופשיים ונוחים לזולת. יש לנו בבאר-שבע מסגד, שנבנה לפני יותר ממאה שנה בכספם של אבותינו. אנחנו מדברים בינינו לבין עצמנו, כועסים בשקט ולפעמים מוחים בקול רם, אך ללא הועיל. המציאות מרה, והמאבק לשוויון זכויות מלא ולהכרה בזכויות הבדווים על אדמותיהם ובזכותם לחלוקה שוויונית של מים ושל שאר המשאבים הנחוצים לחקלאות ולהתיישבות אינו נושא פרי. מחאותינו אינן נשמעות, ושום דבר כמעט אינו משתנה לטובה או לכיוון הנדרש. קשה לנו, קשה מאוד, להיות אזרחים ערבים במדינת-ישראל – להשתייך למיעוט שממשיך לסבול מאפליה וממדיניות פסולה ולא-הוגנת, אשר פוגעת בכל דבר שיקר וחשוב לקיומנו כאזרחים וכתחברה החיה בארצה. לפעמים נראה לנו כי מחאותינו משרתות, בצורה זו או אחרת, דווקא את קווי ההסברה של השלטונות בישראל, ולא תמיד בצדק. הדבר מכסה עוול נורא ומדיניות קשה הננקטת – לפעמים בצורה הברוטלית ביותר – נגד אוכלוסייה שלווה ונאמנה.

מגילת-העצמאות, שעליה חתומים גדולי האומה ומקימי המדינה, מתייחסת למקומות הקדושים בוו הלשון: "מדינת ישראל... תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות, [ו]תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות..."³ האומנם כך הוא המצב? נוסף על כך, חוק השמירה על המקומות הקדושים, שנחקק בכנסת ישראל בשנת 1967, קובע כי המקומות הקדושים יהיו שמורים מפני חילול וכל פגיעה אחרת, ומפני כל דבר שעלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות הקדושים להם או ברגשותיהם כלפי אותם מקומות.⁴ החוק קובע עוד כי המחלל מקום קדוש או הפוגע בו בכל דרך אחרת דינו מאסר שבע שנים,⁵ וכי העושה דבר העלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות הקדושים להם או ברגשותיהם כלפי אותם מקומות דינו מאסר חמש שנים.⁶ הדברים ברורים לכל, אך אינם מקוימים.

עיריית באר-שבע לא אפשרה למאמינים הבדווים לקיים את מצוות דתם, ובכך הפרה את החוק. רשויות המדינה אינן מכבדות את מגילת-העצמאות ואף לא את החוקים שנחקקו בכנסת. הן מבזות את ההצהרה שבמגילת-העצמאות ועוברות על חוק השמירה על המקומות הקדושים, ללא חשש מפני כל עונש שהוא בגין הפגיעה במקום קדוש כמסגד באר-שבע הגדול או כבית-הקברות המוסלמי בבאר-שבע. מספר רב של תלונות הוגשו נגד העומדים בראשות העיר באר-שבע בגין העברות הקשות שלהם נגד המקומות הקדושים למוסלמים בעיר. התלונות הוגשו במשטרת העיר, על בסיס האמונה והזיקה שלנו למקומות אלה, ובהתאם להצהרות המדינה ולחוקיה הנוגעים בשמירה על המקומות

3 סעיף 1 לחוק השמירה על המקומות הקדושים, תשכ"ז-1967, ס"ח 499, 75.

4 שם, בסעיף 2(א).

5 שם, בסעיף 2(ב).

הקדושים לכל הדתות. אולם המשטרה לא עשתה דבר וחצי דבר, ואפילו לא ענתה למתלוננים תשובה פורמלית. התלונות לא טופלו, והמתלוננים לא זכו לקבל מענה. ההסכמה, התיאום ושיתוף הפעולה בין כל זרועות המערכת השלטונית היו מושלמים. לנו הדבר ברור וחד: כאשר מדובר בעניינים הנוגעים באזרחים הערבים ובזכויותיהם, שוררת אחדות דעים במסדרונות השלטון. דרשנו כי יאפשרו לנו להתפלל במסגד באר-שבע הגדול, עתה משהמבנה עומד ריק, אך קיום מצווה זו נמנע מאיתנו בנימוקים בטחוניים (המסגד נמצא בקרבת מקום לבסיס פיקוד דרום). זאת, בשעה שתיירים מכל העולם ביקרו ב"מוזיאון" וטיפסו באופן חופשי על צריח המסגד, כשהם נושאים מצלמות ומצלמים כרצונם ללא כל הפרעה.

באחד מימי שישי בשנת 1974 הגענו אחד-עשר איש משבטים שונים באזור, ונכנסנו בפעם הראשונה למסגד במטרה להתפלל. אל המקום נכנסו בהפתעה שוטרים. ביקשתי מהם: "אנא, אל תפריעו לאנשים מתפללים." השוטרים פנו לכיוון דלת הכניסה, היכן שמונחות נעלי המתפללים. הם לקחו נעל אחת מכל זוג וזרקו אותן אל מעבר לחומת המסגד. השוטרים חיכו למתפללים ביציאה, וכאשר אלה הגיעו, דרשו מהם להתלוות איתם לתחנת המשטרה. המתפללים סירבו לצאת משטח המסגד יחפים. או-אז נאלצו השוטרים לצאת ולחפש את כל הנעלים שזרקו קודם ולהחזירן לבעליהן. בתחנת המשטרה עוכבנו שעות רבות, ורק לאחר שנחקרנו והתמנו על ערבות עצמית, שוחררנו לדרכנו. נגד איש מאיתנו לא הוגש כתב-אישום.

עשינו הכל על-מנת שיאפשרו לנו להחזיר את המבנה לייעודו המקורי. הבאנו למקום הקדוש לנו שרים, נכבדים ואנשי דת גדולים. פנינו לממשלה ולכנסת, בתקווה כי אולי משם תבוא הישועה. בשנת 1977 פנינו לחבר-הכנסת איתן לבני מהליכוד, שהגיש שאילתה לשר הדתות דאז יצחק רפאל. השר השיב בחיוב לדרישתנו, ופנה לראש העיר דאז, אליהו נאוי, בבקשה כי יפנה את המסגד כדי שמשדך הדתות ישפץ את המקום ויכינו לציבור המאמינים, על-מנת שיוכלו למלא את מצוות הדת. ראש העיר סירב לדרישת השר. בעינינו לא היה זה מסגד, אלא מוזיאון.

עשרות שנים אנו - המוסלמים בנגב ובאר-שבע - נאבקים כדי לקבל את מבנה המסגד לרשותנו על-מנת שימלא את ייעודו, כך שלציבור המאמינים יהיה מקום ראוי ומכובד להתפלל בו בבאר-שבע, אך לשווא. כלום לא השתנה, הכל נשאר כמות שהוא. המבנה ריק מכל חפץ, נעזב, כמעט נחרב.

השאלה הגדולה והגורלית היא את מי משרתת המדיניות המיושמת עד כה על-ידי זרועות השלטון בצורה הברוטלית והאכזרית ביותר, שבאה לידי ביטוי גם בגזל אדמות ובנישול האזרחים מרכושם, בצמצום תחום המחיה של האוכלוסייה הבדווית ובמניעת כל עיסוק בחקלאות, להבדיל מתמיכת המדינה באזרחים היהודים שבוחרים לעסוק בחקלאות? האפליה עוברת כל קו אדום ומקיפה את כל תחומי החיים - חינוך, דת, חברה, תרבות, רווחה ושירותים. היא באה לידי ביטוי גם בהרס בתים וכפרים, בהשמדת יכולים חקלאיים עונתיים, בעקירת עצים ובהרג בעלי-חיים.⁶ מדיניותה של המערכת השלטונית

6 הערת המערכת: גורם "ההפליה, הקיפוח והמצוקה" מצוין בדו"ח הועדה הממלכתית

הינה מוטעית ומפלה אפילו נגד ציבור המפגינים. כאשר מדובר במפגינים ערבים, פותחים נגדם באש, כפי שהתרחש במהלך מהומות אוקטובר 2000, אז נהרגו במשולש ובגליל שלושה עשר אזרחים, ורבים אחרים נפצעו. לעומת זאת, כאשר כביש מס' 1 נחסם לתנועה על ידי מפגינים יהודים, איש מהם אף לא נשרט, וכוחות הביטחון נהגו בהם באופן שבו כל שלטון צריך לנהוג באזרחים שלו. אנחנו קיבלנו על עצמנו את מרותה של המדינה ושאלנו לחיות בתוכה כאזרחים נאמנים, אך יחסו המדכא של השלטון כלפינו מעורר התמרמרות, שעלולה להוביל להתפרצות ואף להתנגשויות אלימות. אין לי כל ספק שאם תימשך מדיניות השלטון כפי שהיא ננקטת ונאכפת מאז ועד היום, יוביל הדבר, במוקדם או במאוחר, לפיצוץ בלתי נמנע, לאסון ולחורבן. שום חברה בעולם לא תסבול עד אין קץ מדיניות אכזרית ומפלה, דוגמת זו הננקטת כלפי האזרחים הערבים בישראל. הדבר ברור לכל בר דעת. ההיסטוריה הקצרה שלנו תחת שלטונה של מדינת ישראל רצופה אותות אזהרה: יום האדמה בשנת 1976; המאבק נגד הפקעת הקרקעות ואי-השוויון בשנת 1980, כאשר חוקק חוק מיוחד לנישול הבדווים מאדמותיהם; ה"אינתיפאדה" הקטנה בשבט התראבין איסנע; ההתנכלות הנמשכת לחקלאות של הבדווים; הריסת הבתים; ואירועי שנת 2000, שבהם נהרגו אזרחים ערבים שהפגינו.

היכן עומדת בתוך כל זה פרשת מסגד באר-שבע הגדול? פרשת המסגד הגדול בבאר-שבע הינה אחת הבעיות שמעסיקות את הציבור הערבי בנגב. היא מהווה דוגמה אחת מני רבות לבעיות כואבות הנוגעות באזרחים הערבים בישראל. עיריית באר-שבע מתעקשת וממשיכה להחזיק במבנה המסגד, בניגוד גמור לרצונם של כלל התושבים המוסלמים בעיר ובסביבתה, שרוצים לקיים את מצוות הדת ולהתפלל במסגד, אך הדבר נבצר מהם שכן העירייה מונעת מהם את האפשרות להתפלל במקום.

איני מקבל את החלטת בית המשפט המחוזי, שאישר את פסק-דינו של בית המשפט השלום. אני גם מאוכזב מכך שבית המשפט העליון דחה את בקשת הערעור שלי, ולא השאיר סיכוי לברר עד תום את הטעויות שנעשו בפסקי-הדין של בית המשפט המחוזי ובית המשפט השלום. איני משפטן, אך ברור לי כי כבוד השופטים בבית המשפט המחוזי טעו, וכי הם לא הקדישו לעניין תשומת-לב מספיקה, בלשון המעטה. השופטים ייחסו לי בהחלטתם מעשה שלא היה כלול בכתב-האישום נגדי, באומרם כי הנאשם "כתב על קירות המבנה". עובדות המקרה הן אחרות – כתבתי על דלת הכניסה של המסגד, ולא על הקירות, כפי שנכתב בפסקי-הדין. נוסף על כך, השופטים לא בדקו מדוע לא אפשר לי שופט בית המשפט השלום להשלים את עדותי. השופטים המלומדים כתבו בפסקי-הדין נגדי כי "המערער לא טרח להסביר בעדותו בבית המשפט מדוע עשה את מה שעשה, מה היו

לברור התנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים באוקטובר 2000 (דו"ח ועדת אור) כאחד משלושת גורמי ההסלמה העיקריים במגזר הערבי ברקע לפרוץ המהומות. הדו"ח מציין כי מצוקת הבדווים קשה יותר מזו של שאר בני המגזר הערבי, ומאזכר, בין היתר, את בעיית סכסוך הקרקעות ההיסטורית בין המדינה לבדווים, את בעיית היישובים הבלתי-מוכרים ואת העובדה כי האוכלוסייה הבדווית הינה האוכלוסייה הענייה ביותר במדינת ישראל. ראו: http://elyon1/court.gov.il/heb/veadot/or/inside_index.htm.

נסיבות המקרה, מה היו תוצאותיו, ומה בדבר האינטרס הציבורי". האמת היא, כמובן, שרצייתי מאוד להמשיך בעדותי ולתת הסבר למעשיי, להעיד כי אני ואחרים מנהלים מאבק ציבורי באמצעים דמוקרטיים במשך יותר משלושים שנה כדי להחזיר את המסגד לייעודו המקורי שלשמו הוקם, וכי כתיבת המילים הללו על דלת המסגד הייתה אחד האמצעים הלגיטימיים שנקטנו במסגרת מאבקנו זה, אך שופט בית-משפט השלום מנע זאת ממני כאשר חזר וקטע את עדותי ולא אפשר לי להמשיך בה. לדעתי, התקיים כאן הליך פגום ולא-תקין, ואי-אפשר להשתחרר מן התחושה כי במקום שבית-המשפט יגן על חופש הביטוי, מתקיים דווקא שיתוף-פעולה בינו לבין השלטונות לדיכוי ולרמיסה של חופש הביטוי. בבית-משפט השלום לא אפשרו לי להעיד כראוי, והדבר התפרש על-ידי בית-המשפט המחוזי כאילו לא רצייתי להעיד, דבר שאינו נכון, כמובן. בית-משפט השלום גזר עליי לשלם קנס בסך אלף שקלים או "לבלות" שבוע במאסר. אם לא תהיה לי בררה, אבחר לשבת במאסר שבועה ימים במקום לשלם ולו שבועה שקלים, לא משום שאני רוצה לשבת בבית-הסוהר, אלא כפעולה של מחאה והבעת עמדה, משום שאני מאמין כי לא עברתי שום עברה.

אם ברצוננו לשפר את מצבנו הקשה ולכונן יחסי שכנות טובה של אחווה, כבוד הדדי ושלום – דבר שהינו לחלוטין בגדר האפשרי, לדעתי – ואם המדינה אכן מעוניינת להכיר בזכויותיהם של כל אזרחיה ללא הבדל דת, גזע או מין, ככתוב במגילת-העצמאות, ולהכיר בצורכיהם באופן שוויוני ובהשתייכותם למולדת האחת המשותפת, אזי על שני הצדדים בני שני העמים החיים כאן בארץ-הקודש, יהודים וערבים, להבין בהקדם כי יש להם אינטרס משותף, וכי כל פרט חייב לכבד את רעהו. מצבנו מחייב לדון ולבדוק כיצד המערכת השלטונית מתפקדת בכל הקשור לאוכלוסיית הערבים אזרחי המדינה, ומה ההשלכות של תפקודה זה על החיים של שני העמים. במקרה שלנו יש רוב יהודי, ששליטתו בכל תחומי החיים הינה מוחלטת, ולעומתו מיעוט ערבי, שחש אך ורק את שלטון ה"מקל", ולא את ה"גזר". לכן שינוי המצב שבו אנו חיים הינו חיוני ונדרש באופן מיידי, שכן שני הצדדים בסכנה. המפתח לשינוי הדרוש והמיוחל – הפיכת המדינה לנאורה יותר – נמצא הן בידי המערכת השלטונית והן בידי האזרחים. לצערי, כל הנוגעים בדבר לא הגיעו עד כה לרמת הבגרות הנדרשת, ולא השכילו להבין את חומרת הסכנה הטמונה במדיניות המוטעית הננקטת בישראל, בפרט כלפי האזרחים הערבים.

אני אזרח ערבי של מדינת-ישראל מיום הקמתה, שנולד בארץ פלסטין בתקופת שלטון המנדט הבריטי. הוריי ואבות אבותיי, דורות רבים, נולדו וחיו כאן, אהבו את הארץ ונקשרו אליה. זיקתם אליה הייתה גדולה וחזקה, ולכן כאדם שנפגע כתוצאה ממצב מדיני ובגלל השתייכותי למיעוט הערבי, נגזר עליי לנהל מאבק עיקש בכל כוחי, במסגרת האפשרויות והחוקים הקיימים. ברור לי אומנם כי מאבק של מיעוט מול שלטון דורסני הינו משימה קשה ובלתי-אפשרית כמעט, אך למרות הקושי שבדבר, אין לפנינו כל דרך אחרת זולת מאבק עממי עיקש, מתמיד וממושך, ללא פשרות אך גם ללא אלימות, שיהווה הן במת הסברה מועילה לעניינינו והן אמצעי חינוך מוחשי לחברה הישראלית. למאבקנו זה לא תהיה תוחלת בהעדר יכולת לממש את זכותנו האזרחית לחופש ביטוי – להשמיע את קול מחאתנו על העוולות המתמשכות שאנו סובלים מהן ולפעול להשגת היעדים הרצויים לנו.

